

Prefaci (els tres primers paràgrafs)

Durant molt temps, els economistes, els dissenyadors de polítiques i els funcionaris especialitzats en l'àmbit dels problemes de les nacions més pobres del món van explicar una història que distorsionava l'experiència humana real. Els seus models dominants s'emparaven en la idea que la qualitat de vida d'un país millorava quan (i només quan) s'incrementava el seu producte interior brut (PIB). Aquest indicador indiferenciat assignava notes elevades a països que tenien desigualtats alarmants: nacions en les quals un percentatge considerable de la població no gaudia dels fruits de la millora de conjunt de l'economia nacional. Com que els països reaccionen a aquelles qualificacions públiques que afecten la seva reputació internacional, aquest enfocament indiferenciat els encoratjava a centrar tots els seus esforços en el capítol del creixement econòmic, sense fer atenció al nivell de vida dels seus habitants més pobres i sense abordar, tampoc, qüestions com la salut i l'educació, les quals, normalment, no milloren amb el creixement econòmic sense més ni més.

Aquest model encara continua vigent, tot i que allà on es troba més arrelat és en les anàlisis convencionals del rendiment dels «països en vies de desenvolupament» (és a dir, en el vessant pràctic de l'economia del desenvolupament i en els organismes relacionats amb aquesta, com ara el Fons Monetari Internacional [FMI] i el Banc Mundial). També s'hi recorre, abundantment, per reflexionar sobre la situació de les nacions riques i sobre el que significa, per a aquestes, «desenvolupar-se» o millorar la seva qualitat de vida. (Tots els països estan «en vies de desenvolupament», encara que, de vegades, aquesta expressió s'utilitzi, tan sols, per referir-se a les nacions més pobres: tots els Estats tenen molt marge de millora pel que fa a proporcionar una qualitat de vida adequada a tota la seva població.) Atès que aquests països també contenen grans desigualtats, l'esmentat enfocament genera, en aquestes, distorsions similars.

Actualment, hi ha un nou paradigma teòric en el camp del desenvolupament i les polítiques públiques. Conegut com l'enfocament del «desenvolupament humà» (i també com l'enfocament «de la capacitat» o «de les capacitats»), aquest paradigma parteix d'una pregunta molt simple: Què són realment capaces de fer, i de ser, les persones? I quines oportunitats tenen, veritablement, a la seva disposició per fer o ser el que puguin? A més de simple, aquesta pregunta és també complexa, ja que la qualitat d'una vida humana implica múltiples elements la interrelació dels quals necessita un estudi detingut. De fet, un dels trets més atractius del nou enfocament és, precisament, la seva complexitat: sembla ben dotat per respondre a la complexa diversitat de la vida i a l'afany humans. Al cap i a la fi, la pregunta que es proposa d'abordar és la mateixa que ens fem tots en algun moment; sovint, fins i tot en la nostra vida quotidiana.

Capítol 1. Una dona a la recerca de justícia (paràgrafs 27-34)

Dissortadament, no es pot dir que els enfocaments teòrics dominants en l'economia del desenvolupament —enfocaments utilitzats a tot el món, per cert— estiguin aliats amb la Vasanti en la seva lluita. No «llegeixen» la seva situació com ho farien un activista local o un observador preocupat. De fet, tampoc no la interpreten de tal manera que tingui sentit per a la mateixa Vasanti o, ni tan sols, d'una manera que la respectin, a ella, com un ésser humà digne, amb els mateixos drets que les altres persones. Equiparen la bona marxa de la situació (d'un Estat o d'una nació) amb l'increment del PIB *per capita*, la qual cosa, dit d'una altra manera, significaria que Gujarat estaria aplicant les polítiques correctes per tal que el conjunt de la seva economia creixi, i que hauria de comparar-se amb altres estats indis només en funció del seu PIB *per capita*.

Però, què significa aquesta xifra, per meravellosa que sigui, per a algú com la Vasanti? El cert és que ni aquest nombre no té una incidència apreciable en la seva vida ni —menys encara— soluciona els seus problemes. En algun lloc de Gujarat hi ha un creixement de la riquesa derivat de la inversió exterior, però ella no veu ni un cèntim de tot això. Que a la Vasanti li diguin que el PIB *per capita* s'ha incrementat de manera considerable és com si li diguessin que, en algun racó de Gujarat, hi ha una pintura esplèndida, però que a ella li està vedat de mirar-la, o que hi ha una taula parada amb tota classe de delicioses menges, però que ella no en podrà tastar cap. L'augment de riquesa és un fenomen positiu perquè podria fer que el govern adoptés polítiques amb efectes profitosos en la vida de la Vasanti. Però això últim no ha passat i tampoc no ens hauríem de sorprendre d'això. En general, els beneficis dels augments de riquesa resultants de la inversió exterior van a parar, en primera instància, a les elits. No es tracta, únicament, del fet que les xifres del PIB siguin una mitjana que ignora la distribució real de la renda: com bé ha mostrat l'Informe de la Comissió Sarkozy, els guanys que s'obtenen a partir de la inversió exterior no arriben, ni tan sols, a incrementar la renda familiar mitjana en un gran nombre de casos ben freqüents. Els beneficis d'aquest increment econòmic no es fan extensius a la població pobre, tret d'aquells casos en què aquestes elits locals sí que es mostren compromeses amb polítiques de redistribució de la riquesa. I, en particular, no arriben a les dones pobres, les oportunitats laborals de les quals són molt pitjors que les dels homes. Segons les investigacions fetes sobre això, el creixement econòmic tampoc no serveix, per si sol, per propiciar millores en la salut i l'educació, llevat que hi intervingui una acció estatal directa. Així, doncs, els factors que, veritablement, són importants per a la Vasanti no figuren en l'enfocament convencional, centrat en un únic aspecte que no introdueix cap diferència en la vida d'una dona com ella.

Així doncs, l'enfocament convencional no dirigeix la nostra atenció cap a les raons que fan que la Vasanti sigui incapaç de participar del gaudi de la prosperitat general de la seva regió. En realitat, contribueix, més aviat, a desviar, cap a un altre lloc, qualsevol atenció que poguéssim prestar als problemes de la Vasanti, ja que suggereix que la manera correcta de millorar la qualitat de vida a Gujarat és aspirant al creixement econòmic i res més que al creixement econòmic.

En *Temps difícils*, Charles Dickens descriu una aula on, als petits i a les petites, els ensenyen l'esmentat enfocament convencional. A la Sissy Jupe, una nena del circ que acaba d'incorporar-se a aquesta classe, li demanen que s'imagini que els alumnes d'aquesta aula són una nació que disposa d'una riquesa de «cinquanta milions». «Nena número vint —li pregunta el mestre (doncs, d'acord amb aquest èmfasi en l'agregació, cada estudiant té un número en comptes d'un nom)—, ¿no és aquesta una nació pròspera i no se n'hauria d'alegrar, vostè, d'això?» La Sissy es desfà en plors i surt corrents de la classe. Després explica, a la seva amiga Louisa, que no podia respondre a aquesta pregunta «abans de saber si existien diners o si me'n correspondria algun a mi». Però això no es relacionava amb l'assumpte, no figurava en les xifres.

El que necessitem, pel que sembla, és un enfocament que es faci la mateixa pregunta que la Sissy Jupe, que defineixi el rendiment i l'èxit en funció de les oportunitats que s'obren a cada persona. Un enfocament així ha de partir d'un nivell molt pròxim a la base social, prenent, com a referència, els relats de les vides de persones reals i el significat humà que, per a aquestes, tenen els canvis de política. El fet de desenvolupar polítiques que siguin, de veritat, pertinents per a un ampli ventall de situacions humanes suposa atendre diversos factors que afecten la qualitat de vida d'una persona: significa preguntar-se, en cada àmbit, «què són, realment, capaces de fer, i de ser, les persones en general (i cada una d'elles en particular)?». Evidentment, tota aproximació al desenvolupament ha de manejar mecanismes d'agregació, però perquè les xifres agregades ens facilitin informació rellevant, abans hem de començar per estudiar, amb deteniment, quins capítols o factors s'han de destacar en especial.

Els elements de la història de la Vasanti tenen una relació molt estreta amb la llista de «capacitats centrals» que presentarem ben aviat, per la qual cosa podria semblar, en principi, que la meua manera d'explicar el relat de la vida de la Vasanti és circular i que destaco uns determinats aspectes en concret simplement pel fet que ja sé quins components figuren en l'esmentada llista. El cert, tanmateix, és que no podem observar una vida ni escoltar una història sense anar equipats, *a priori*, amb certes intuïcions preliminars sobre el que és significatiu i el que no ho és. Aquesta és la paradoxa de la indagació que s'esmenta en el *Menó* de Plató: si no tenim, en absolut, cap mena d'idea del que estem buscant, no ho trobarem mai. No obstant això, la paradoxa en qüestió no ens inhabilita, necessàriament, per adquirir nous coneixements. El que importa és que la recerca no sigui rígida, sinó oberta a nous aprenentatges. Jo he intentat aprendre moltes coses abans d'elaborar aquesta llista, i les històries com la de la Vasanti van ser elements clau d'aquesta experiència d'aprenentatge (encara que no formen part de la meua justificació de l'esmentada llista, com veurem més endavant). Tampoc no es tracta d'una llista definitiva: si hi manca alguna cosa que, segons ens ensenya l'experiència, resulta ser un element crucial per a una vida humanament digna, sempre podrà ser impugnada i reelaborada. Jo he intentat (i continuo intentant) formar-me un judici sobre aquesta qüestió que estigui en consonància amb la meua feina relacionada amb innumbrables activistes, al llarg dels anys, i amb les meves pròpies observacions del que els experimentats ulls d'aquests perceben, com a significatiu, en la vida de les dones de les seves pròpies societats.

Recentment, la feina empírica feta per Jonathan Wolff i Avner De-Shalit ha confirmat que les capacitats de la meua llista són les que les mateixes comunitats immigrants amb les quals ells han treballat (a Israel i a la Gran Bretanya) reconeixen com a més rellevants. La narració de relats o d'històries no és mai neutra; el narrador sempre dirigeix la nostra atenció cap a certs elements del món. De totes maneres, hauríem de ressaltar la curiositat genuïna i la flexibilitat teòrica a l'hora de construir una perspectiva alternativa. L'«enfocament de les capacitats » va néixer, precisament, per ser una alternativa a l'enfocament del PIB que incorporés aquestes importants virtuts.

L'enfocament de les capacitats s'ha anat elaborant, normalment, en el context de les polítiques internacionals per al desenvolupament, centrat, especialment, en nacions més pobres que lluiten per millorar la seva qualitat de vida. Últimament, tanmateix, altres països més rics també han començat a compilar els seus propis «informes de desenvolupament humà», i les seves dades han estat, sempre, importants per elaborar els informes de l'Oficina de l'Informe sobre Desenvolupament Humà de l'ONU. Tot i això, hi ha els qui continuen creient que la perspectiva adoptada en aquests estudis és adequada, únicament i exclusivament, per a països pobres. Totes les nacions, tanmateix, apleguen una multitud d'esforçades històries individuals que aspiren a portar unes vides humanament dignes, i en totes es viuen i es desenvolupen lluites per la igualtat i la justícia. La història de la Vasanti té certs trets que són més infreqüents als Estats Units d'Amèrica perquè, en aquest país, la taxa d'analfabetisme és menor que a l'Índia. Però a les escoles dels barris urbans deprimits del nostre país, és habitual que bona part de l'alumnat no rebi ni tan sols un grau apropiat d'alfabetització funcional. I en nivells educatius superiors, es continuen observant alarmants desigualtats d'accés. L'experiència de la violència domèstica és, probablement, tan comuna als Estats Units d'Amèrica com a l'Índia, segons mostren alguns estudis, i les estratègies desplegades per combatre-la són, encara, insuficients, malgrat la major conscienciació pública sobre el problema i els esforços dels activistes juridicolegals. Les desigualtats en atenció sanitària i nutrició són generalitzades als Estats Units d'Amèrica, i aquest és un fracàs, sense pal·liatius, en un país d'una riquesa tan elevada com el nostre. Totes les nacions, doncs, són països en vies de desenvolupament, ja que contenen problemes de desenvolupament humà i lluites personals per assolir una qualitat de vida plenament adequada i un mínim de justícia social. I tots estan, actualment, fracassant, en major o menor mesura, a l'hora de complir amb l'objectiu de garantir la dignitat i la igualtat d'oportunitats a cada persona. Tots, doncs, poden trobar inspiració en aquest enfocament de les capacitats.

Capítol 2. Les capacitats centrals (paràgrafs 4 i 7-25)

L'enfocament de les capacitats pot definir-se, provisionalment, com una aproximació particular a l'avaluació de la qualitat de vida i a la teorització sobre la justícia social bàsica. En aquest enfocament s'affirma que la pregunta clau que cal fer quan es comparen societats i s'avaluen conforme a la seva dignitat o a la seva justícia bàsiques és aquesta: què és capaç de fer i de ser cada persona? Dit d'una altra manera: l'enfocament concep cada persona com una finalitat en si mateixa i no es pregunta, només, pel benestar total o mitjà, sinó també per les oportunitats disponibles per a cada ésser humà. Està centrat en l'elecció o en la llibertat, ja que defensa que el bé crucial que les societats haurien de promoure per als seus pobles és un conjunt d'oportunitats (o llibertats substancials) que les persones després poden portar, o no, a la pràctica: elles trien. És, per tant, un enfocament compromès amb el respecte a les facultats d'autodefinició de les persones. És, decididament, pluralista quant a valors: sosté que les capacitats que tenen una importància central per a les persones es diferencien, qualitativament entre elles, i no solament quantitativament; també que no poden reduir-se a una sola escala numèrica sense ser distorsionades, i que una part fonamental de la seva adequada comprensió i producció passa per entendre la natura específica de cada una d'aquestes. Finalment, l'enfocament s'ocupa de la injustícia i la desigualtat social arrelades, i, en especial, d'aquelles faltes o omissions de capacitats que obeeixen a la presència de discriminació o marginació. Assigna una tasca urgent a l'Estat i a les polítiques públiques: concretament, la de millorar la qualitat de vida per a totes les persones, una qualitat de vida definida per les capacitats d'aquestes.

Què són les *capacitats*? Són les respostes a aquesta pregunta: «Què és capaç de fer i de ser aquesta persona?». Per dir-ho d'una altra manera, són el que Sen anomena «llibertats substancials», un conjunt d'oportunitats, habitualment interrelacionades, per triar i actuar. Segons una de les definicions del concepte típiques de Sen, «la “capacitat” d'una persona fa referència a les combinacions alternatives de funcionaments que li resultin factibles d'assolir. La capacitat ve a ser, per tant, una espècie de llibertat: la llibertat substantiva d'assolir combinacions alternatives de funcionaments». Dit d'una altra manera: no són simples habilitats residents a l'interior d'una persona, sinó que inclouen, també, les llibertats o les oportunitats creades per la combinació entre aquestes facultats personals i l'entorn polític, social i econòmic. Per deixar clara la complexitat de les capacitats, jo em refereixo a aquestes «llibertats substancials» amb el nom de *capacitats combinades*. Les capacitats combinades de la Vasanti són la totalitat de les oportunitats de què disposa per triar i per actuar en la seva situació política, social i econòmica concreta.

Evidentment, les característiques d'una persona (els trets de la seva personalitat, les seves capacitats intel·lectuals i emocionals, el seu estat de salut i de forma física, el seu aprenentatge interioritzat o les seves habilitats de percepció i moviment) són summament rellevants per a les seves «capacitats combinades», però està bé de distingir aquelles d'aquestes últimes, de les quals no són més que una part. Aquests estats de la persona (que no són fixos, sinó fluids i dinàmics) són els que jo anomeno *capacitats internes*. Convé diferenciar-los, al seu torn, de l'equipament innat de cada persona: es tracta, més aviat, de trets i d'aptituds

entrenades i desenvolupades, en molts casos, en interacció amb l'entorn social, econòmic, familiar i polític. En aquestes aptituds hi ha incloses característiques tals com l'habilitat política apresada i evidenciada per la Vasanti o les seves aptituds com a costurera, com també la confiança en si mateixa que ha descobert recentment o el seu alliberament respecte als seus temors anteriors. Una de les tasques que corresponen a una societat que vulgui promoure les capacitats humanes més importants és la de donar suport al desenvolupament de les capacitats internes, ja sigui a través de l'educació, dels recursos necessaris per potenciar la salut física i emocional, del suport a l'atenció i l'afecte familiars, de la implantació d'un sistema educatiu, o de moltes altres mesures.

Per què és important distingir les capacitats internes de les combinades? Perquè aquesta distinció es correspon amb dues tasques (coincidents en part, encara que diferents) de tota societat digna. Una societat podria estar produint, adequadament, les capacitats internes dels seus ciutadans i ciutadanes, al mateix temps que, per altres canals, podria estar tallant les vies d'accés d'aquests individus a l'oportunitat de funcionar d'acord amb aquestes capacitats. Moltes societats eduquen les persones perquè siguin capaces d'exercir la seva llibertat d'expressió en assumptes polítics (és a dir, a nivell intern), però, després, en la pràctica, els neguen aquesta llibertat reprimint-la. Moltes persones que són internament lliures per exercir una religió no tenen la capacitat combinada per fer-ho, degut al fet que la llibertat de la pràctica religiosa no està protegida pel seu Estat. Moltes persones que disposen de la capacitat interna per participar en política no poden optar per fer-ho perquè no tenen la capacitat combinada per a això: poden ser immigrants sense drets legals, per exemple, o poden estar excloses de la participació d'alguna altra manera. També és possible que una persona visqui en un entorn polític i social en què podria materialitzar una capacitat interna (com, per exemple, criticar el govern), però que no tingui una aptitud prou desenvolupada per pensar amb sentit crític o per pronunciar-se en públic.

Com que les capacitats combinades es defineixen com la suma de les capacitats internes i les condicions socials/polítiques/econòmiques en què pot elegir-se, realment, el funcionament d'aquelles, no és possible, conceptualment, imaginar una societat que produeixi capacitats combinades sense que, abans, produeixi capacitats internes. Sí que podríem, tanmateix, concebre una societat que creï, correctament, contextos per a l'elecció, en molts àmbits, però que no eduqui els seus ciutadans i ciutadanes, ni nodreixi el desenvolupament de les seves capacitats de pensament. Alguns estats de l'Índia són així: oberts als qui vulguin participar, però nefastos a l'hora de proporcionar la sanitat i l'educació bàsiques que permetrien, a aquestes persones, participar-hi. En aquests casos, terminològicament parlant, diríem que ni les capacitats internes ni les combinades no eren presents, però que, almenys, la societat en qüestió havia fet algunes coses bé. (I, per descomptat, en una societat així, són moltes les persones que sí que disposen de capacitats combinades, però, entre aquestes, no hi ha les pobres ni les marginades.) El Gujarat de la Vasanti té una elevada taxa de participació política, com tots els estats indis en general, per la qual cosa podem dir que ha aconseguit fer extensives les capacitats polítiques a tots i a totes. (Cal fer notar que aquí inferim la presència de la capacitat a partir del funcionament real: sembla difícil obrar d'una altra manera empíricament, però, des d'un punt de vista conceptual, hauríem de tenir present que una persona pot ser

perfectament capaç de votar i, tot i així, optar per no fer-ho.) Tanmateix, Gujarat no ha tingut un èxit similar a l'hora de promoure capacitats internes relacionades (com poden ser l'educació, la informació adequada i la confiança), ni entre les persones pobres ni entre les dones i les minories religioses.

La distinció entre les capacitats internes i les combinades no és diàfana, ja que una persona adquireix, normalment, una capacitat interna gràcies a certa forma de funcionament i pot perdre-la si no té l'oportunitat de funcionar. Però aquesta diferenciació constitueix una espècie de mètode heurístic útil amb què diagnosticar els assoliments i les deficiències d'una societat.

Les capacitats internes de les persones no són el mateix que l'equipament innat d'aquestes. Tot i això, el concepte d'*equipament innat* no deixa de tenir importància en l'enfocament del desenvolupament humà. Al cap i a la fi, el concepte de *desenvolupament humà* suggereix el desplegament d'unes facultats que les persones porten amb elles al món. Històricament, l'enfocament ha estat influït per perspectives filosòfiques que se centren en el floriment o la realització humans, des d'Aristòtil i John Stuart Mill, a Occident, fins a Rabindranath Tagore, a l'Índia, per posar alguns exemples. I l'enfocament utilitza, en molts sentits, la idea intuïtiva del malbaratament i la fam, per donar a entendre el que hi ha de dolent en una societat que frustra el desenvolupament de les capacitats. Adam Smith va escriure en *La riquesa de les nacions* que la privació d'educació feia que una persona estigués «mutilada i deformada en una part del caràcter de la naturalesa humana fins i tot més essencial». Aquesta frase capta una important idea intuïtiva que és subjacent al projecte de les capacitats. Necessitem, doncs, una manera de referir-nos a aquestes facultats innates, tant si són nodrides, posteriorment, com si no ho són, i en aquest sentit, podem fer servir el terme capacitats bàsiques. Ara sabem que el desenvolupament de *capacitats bàsiques* no és una cosa que estigui integrada en el nostre ADN: la nutrició materna i l'experiència prenatal exerceixen un paper important en el seu desplegament i la seva conformació. A més, des del mateix moment del naixement d'un nadó, tractem amb capacitats internes molt primerenques, les quals, lluny de ser una qüestió de pur potencial, estan condicionades ja per l'entorn. Malgrat això, la categoria és útil sempre que no la malinterpretem. Les capacitats bàsiques són les facultats innates de la persona que fan possible el seu posterior desenvolupament i la seva posterior formació.

El concepte de *capacitats bàsiques* s'ha d'utilitzar prudentment, ja que és fàcil imaginar una teoria des de la qual s'afirmi que els drets polítics i socials de les persones haurien de ser proporcionals a la seva intel·ligència o a la seva habilitat innates. El nostre enfocament, tanmateix, no proposa res per l'estil, sinó que incideix en el fet que l'objectiu polític de tots els éssers humans d'una nació hauria de ser el mateix: tots i totes haurien de superar un cert llindar de capacitat combinada, entenent aquest deure no com un funcionament obligat, sinó com una llibertat substancial per triar i actuar. Això és el que significa tractar totes les persones amb el mateix respecte. Per tant, l'actitud envers les capacitats bàsiques de les persones no és meritocràtica (no es concedeix un tracte millor a les persones dotades de més habilitats innates), sinó, tanmateix, tot el contrari: els qui necessiten més ajuda per superar el nivell són els qui més en reben. En el cas de persones amb discapacitats cognitives, l'objectiu hauria de consistir en el fet que tinguessin les

mateixes capacitats que les persones «normals», encara que algunes d'aquestes oportunitats potser han de ser exercides a través d'un representant substitut, i aquest pot subministrar, en alguns casos, una part de la capacitat interna en qüestió, segons que la persona sigui incapaç de desenvolupar prou capacitat d'elecció per si mateixa (per exemple, votant en nom d'aquesta persona, fins i tot en el cas que aquesta sigui incapaç de triar). L'única condició és que la persona sigui fill o filla de pares humans i que sigui capaç de demostrar, almenys, algun tipus d'activitat conativa: per tant, segons aquesta teoria, una persona anencefàlica o en estat vegetatiu permanent no seria candidata a tenir drets polítics iguals a les altres. Però la noció de *capacitat bàsica* continua essent apropiada per a l'àmbit educatiu: si un nen o una nena pateix discapacitats cognitives innates, les intervencions especials estan justificades.

Si la capacitat és una cara de la moneda, l'altra és el *funcionament*. Un funcionament és la realització activa d'una o més capacitats. Els funcionaments no tenen per què ser particularment actius ni «vigorsos» —per fer servir el mateix terme utilitzat per un dels crítics de la teoria—. Tenir bona salut és un funcionament, com també ho és el fet d'estar, tranquil·lament, estirat a la gespa. Els funcionaments són maneres de ser o fer que, al seu torn, venen a ser els productes o les materialitzacions d'unes capacitats.

A l'hora de comparar capacitats amb funcionaments, hauríem de tenir en compte que *capacitat* significa 'oportunitat de seleccionar'. La noció de *llibertat d'elecció* està, doncs, inscrita en el concepte mateix de *capacitat*. Per utilitzar un exemple de Sen, una persona que passa gana i una altra que dejuna tenen el mateix tipus de funcionament pel que fa a la seva nutrició, però no disposen de la mateixa capacitat, ja que la que dejuna és capaç de no dejunar, mentre que la famolenca ho és perquè no té cap més elecció.

En certa manera, les capacitats són importants perquè poden traduir-se en funcionaments. Si les persones no funcionessin mai, en cap sentit, seria estrany dir que la seva societat és bona perquè els ha conferit moltes capacitats. Aquestes serien inútils i vanes si no s'utilitzessin mai i la gent es passés la vida dormint. En aquest limitat sentit, doncs, la noció de *funcionament* serveix de punt de destinació final per a la noció de *capacitat*. Però les capacitats tenen, també, valor en si mateixes, enteses com a àmbits de llibertat i elecció. Promoure capacitats és promoure àrees de llibertat, la qual cosa no és el mateix que fer que les persones funcionin en un determinat sentit. Per tant, l'enfocament de les capacitats s'aparta de tota una tradició en economia que mesura el valor real d'un conjunt d'opcions en funció del millor ús que es pugui fer d'aquestes. Les opcions són, aquí, llibertats, i la llibertat té un valor intrínsec.

Algunes perspectives polítiques neguen això, ja que afirmen que la manera correcta d'actuar d'un govern és fer que les persones tinguin una vida saludable, facin activitats que valguin la pena, practiquin la religió, etcètera. Nosaltres neguem això últim i diem que els objectius polítics apropiats són les capacitats i no els funcionaments, ja que són aquelles les que garanteixen l'existència d'un espai per a l'exercici de la llibertat humana. Existeix una enorme diferència moral entre una política que promou la salut i una altra que promou les capacitats en matèria de salut: la segona (i no la primera) és la que veritablement respecta l'elecció d'estil de vida de la persona.

Aquesta preferència per les capacitats està lligada a la qüestió del respecte a una pluralitat de visions religioses i laiques de la vida diferents, i, per tant, a la idea del liberalisme polític (definit en el capítol 4). La dels nens és, evidentment, una situació diferent: exigir-los certes formes de funcionament (com, per exemple, l'educació obligatòria) és defensable com a preludi necessari de la capacitat adulta.

Algunes de les persones que fan ús de l'enfocament de les capacitats pensen que, en certes àrees, l'Estat està legitimat per promoure funcionaments i no, solament, capacitats. Richard Arneson, per exemple, ha defensat polítiques d'orientació paternalista en l'àmbit de la salut: els governs haurien d'utilitzar el seu poder per obligar les persones a adoptar estils de vida sans. Ni Sen ni jo no estem d'acord amb aquesta actitud a causa de l'elevat valor que atribuïm a la llibertat d'elecció. Hi ha, això sí, una excepció: el tracte respectuós i no humiliant de l'Estat a les persones no hauria de ser una opció en mans d'aquestes, o, almenys, així ho considero jo. Suposem, per exemple, que el govern federal estatunidenc donés, a cada ciutadà i a cada ciutadana, un centau, el qual, cadascun d'ells, pogués fer servir, després, opcionalment, per «comprar» un tracte respectuós de part d'aquest govern. Si la persona optés per guardar-se el centau, el govern la humiliaria. I això és inacceptable. L'Estat ha de tractar totes les persones amb respecte i ha d'abstenir-se d'humiliar-les. Si incloc aquesta excepció, és per la centralitat que els conceptes de *dignitat* i *respecte* ocupen en la generació de la llista completa de capacitats. Per una altra part, i en un sentit semblant, la pràctica totalitat d'usuaris i usuàries d'aquest enfocament coincidirien amb mi en el fet que l'esclavitud ha d'estar prohibida, encara que hi hagi una majoria que es declari favorable a aquesta, i encara que hi hagi els qui estiguin disposats a subscriure-la per a si mateixos mitjançant un contracte voluntari.

Un altre àmbit de desacord raonable és el relacionat amb el dret a fer coses que, aparentment, poden destruir algunes capacitats (o totes). ¿S'hauria de permetre, a les persones, que venguin els seus òrgans? O que consumeixin drogues dures? O que practiquin algun dels nombrosos esports de risc que existeixen? Normalment, assolim compromisos en àmbits d'aquest tipus, però no sempre són lògics; d'aquí que l'alcohol, una droga molt destructiva, continuï essent legal, mentre que la marihuana estigui il·legalitzada en gairebé tots els sentits. Regulem la majoria dels esports per raons de seguretat, però no mantenim cap debat públic organitzat al voltant de quins àmbits de llibertat tindria sentit suprimir fent honor a la seguretat. Podem estar d'acord, sens dubte, en opinar que la destrucció de capacitats en nens i nenes és un assumpte de particular gravetat i que, com a tal, hauria d'estar prohibida. En altres casos, semblen plausibles certes regulacions raonables de la seguretat, llevat que algun debat sobre això reveli que l'eliminació d'una opció (com la de boxejar sense guants, per posar un cas) constitueix, realment, una violació tal de la llibertat que fa que la vida de les persones sigui incompatible amb la dignitat humana. El fet normal, de totes maneres, és que les situacions no siguin tan greus; per això, en molts d'aquests casos, el nostre enfocament no tingui res a dir i permeti que les situacions es decideixin a través del procés polític.

Hi ha una pregunta relacionada i crucial la resposta de la qual resulta, encara, més esclaridora d'aquest punt anterior: Quines són les capacitats més importants? Lluny d'ocultar aquesta pregunta valorativa, l'enfocament la converteix en un dels seus aspectes centrals. Aquest és un dels seus trets atractius. Altres

enfocaments sempre adopten algun tipus de posicionament en qüestions de valor, però, sovint, sense atorgar-li un caràcter explícit ni argumentatiu. Sen i jo afirmem que és crucial afrontar, directament, aquesta pregunta i abordar-la amb arguments normatius pertinents.

Sen es posiciona a propòsit d'aquesta qüestió valorativa per mitjà de l'èmfasi, la selecció d'exemples i les referències implícites, però no prova el fet d'oferir una resposta que pugui considerar-se sistemàtica a la pregunta, una cosa sobre la qual tornarem a parlar en el capítol 4. És raonable que no ho intenti en la mesura que utilitzi la idea de capacitats únicament per emmarcar comparacions. Ara bé, si la utilitza per construir una teoria de la democràcia i la justícia, ja no és tan clar que la seva elusió de tot compromís relacionat amb la substància de l'argument sigui tan encertada. Qualsevol ús del concepte de *capacitat* per a finalitats relacionades amb el dret normatiu i les polítiques públiques ha d'acabar posicionant-se, en un moment o altre, sobre la substància, afirmant que algunes capacitats són importants i d'altres ho són menys, i que algunes són bones i d'altres (fins i tot) dolentes.

El fet de tornar sobre la idea de les capacitats bàsiques ens ajudarà a comprendre millor això últim. Els éssers humans venen al món amb l'equipament necessari per a múltiples maneres de «fer i ser» (per fer servir una expressió habitual de Sen) i hem de preguntar-nos quines d'aquestes val la pena desenvolupar en forma de capacitats madures. Adam Smith afirmava, a propòsit dels nens privats d'educació, que aquests quedaven així «mutilats i deformats». Però imaginem-nos un nen la capacitat del qual per a la crueltat i la humiliació d'altres persones acaba debilitant-se i assecant-se gràcies al desenvolupament familiar i social a què es veu sotmès: no se'ns acudiria dir, d'aquest petit, que està «mutilat i deformat», ni encara que admetéssim que aquestes capacitats frustrades tenien la seva base en la seva pròpia naturalesa humana innata. O suposem que ens expliquessin que, a una nena, no li van ensenyar mai el necessari perquè fos capaç, alhora, de xiular la melodia de *Yankee Doodle Dandy* i fer la vertical. Tampoc no diríem que les facultats humanes d'aquesta nena han estat «mutilades i deformades», perquè la capacitat en qüestió, si bé no és dolenta (a diferència de la capacitat per a la crueltat), i encara que és probable que estigui arrelada en la seva pròpia naturalesa humana, el cert és que no és gaire important.

L'enfocament de les capacitats no és una teoria sobre el que la naturalesa humana és o no és, ni interpreta normes a partir de la naturalesa humana innata. És, més aviat, avaluatiu i ètic des del principi: es pregunta quines coses —d'entre les moltes per a les quals els éssers humans poden desenvolupar una capacitat de desenvolupament— són aquelles que una societat, amb un mínim acceptable de justícia, s'esforçarà per nodrir i donar suport. Les teories sobre la naturalesa humana ens expliquen quins són els recursos i les possibilitats dels quals disposem i quines podrien ser les nostres dificultats. Tanmateix, no ens indiquen què cal valorar.

Capítol 3. Una «contrateoria» necessària

Segona secció. L'enfocament utilitarista (tota la secció llevat del 5è, 6è i 9è paràgrafs)

Un lloc per sobre del PIB en l'escala de l'adequació, és on se situa un altre enfocament econòmic comú que mesura la qualitat de vida en una nació fixant-se en la *utilitat* total o mitjana d'aquesta, entenent per utilitat la satisfacció de preferències. (Aquest enfocament té els seus orígens en la filosofia política, i en el capítol 4 consideraré més a fons la seva versió filosòfica.) L'enfocament utilitarista té la virtut d'interessar-se per les persones: mesura la qualitat de vida en funció de les impressions manifestades per aquestes persones sobre les seves existències concretes. I té, també, un altre gran mèrit proclamat per Jeremy Bentham, el fundador de l'utilitarisme: «Cada un compta com un i no pas com més d'un». Això significa que la satisfacció de la persona A compta igual que la satisfacció de la persona B, encara que A sigui un camperol i B un rei. A cadascuna d'aquestes persones li correspon un vot i res més que un vot. Així que la teoria és bastant democràtica en potència, i fins i tot (plantejada en contextos històrics de jerarquització social arrelada) radical. I aquesta era exactament la intenció amb què la va exposar el mateix Bentham. Els qui menyspreen l'utilitarisme tractant-lo d'insensible o de ser aliat dels grans interessos empresarials solen oblidar, erròniament, la radicalitat dels orígens i els compromisos d'aquesta filosofia.

Ara bé, les intencions no ho són tot. L'enfocament utilitarista, entès com a indicador de la qualitat de vida en una nació, presenta quatre problemes que el fan menys democràtic del que sembla i el converteixen en una guia enganyosa de cara a l'elaboració de polítiques públiques.

En primer lloc, igual que en l'enfocament del PIB, agrega vides. Fins i tot encara que prengui, com a referència, les satisfaccions, més que no pas la riquesa i, d'aquesta manera, a diferència de l'enfocament del PIB, no ignori, per complet, la persona pobre que, sense posseir cap riquesa, acaba evidenciant un problema similar. Un país pot obtenir una mitjana o un total d'utilitat molt elevat, si a molts dels seus habitants els va bastant bé, encara que unes quantes persones situades en el fons de l'escala social estiguin patint considerablement. De fet, l'enfocament justifica, fins i tot, el fet que s'infligeixi semblant vida de misèria i sofriment a una classe marginada, sempre que l'esmentada estratègia serveixi per augmentar el nivell de satisfacció mitjana. I si l'esclavitud i la tortura estan descartades sota aquest enfocament (suposant que realment ho estiguin), és únicament en virtut de la suposada ineficiència d'ambdues pràctiques que s'al·lega en certs arguments empírics no del tot clars.

En segon lloc, i com també fa l'enfocament del PIB, l'utilitarisme agrega els diversos components de cada una d'aquestes vides en un sol concepte. El terme *satisfacció*, com el terme *plaer* (l'altre terme que els utilitaristes tendeixen a fer servir com a mesura multiusos), suggereix unitat i commensurabilitat allà on la vida real evoca diversitat i incommensurabilitat. Pensem, si no, en la satisfacció que sentim quan ingerim un bon menjar. ¿Com podem comparar aquesta satisfacció amb el plaer, o la satisfacció, que obtenim

ajudant un amic que ens necessita, o criant un nen, o escoltant una esquinçadora, però profunda, peça musical? ¿Per on començaríem, si més no, a commensurar el plaer d'escoltar la *Desena simfonia* de Mahler amb el que sentim menjant un gelat de cucurutxo? La idea, tan sols, ja sembla ridícula per si mateixa. Normalment, no fem tals comparacions: pensem que la vida humana conté plaers (o satisfaccions) de moltes classes diferents. Si ens preguntessin «Com està de satisfet, vostè, amb la seva vida?» (el tipus de pregunta que som tan aficionats a formular els científics socials utilitaristes), ens sentiríem, certament, inclinats a respondre alguna cosa com ara aquesta: «Bé, la meua salut és genial, la feina em va bé, però una de les meves amigues està malalta i això em té molt preocupada». Els científics socials utilitaristes, no obstant això, no permeten un tipus de resposta humana complexa com aquesta. Confeccionen enquestes dissenyades perquè donin, com a resultat, una única escala de valoració, i els qui les responen han de triar un únic nombre. El fet que hi hagi tants individus que responen a aquesta pregunta de totes les maneres possibles, no és cap prova que coincideixin amb qui la formula, en la premissa que totes les satisfaccions són commensurables en una única escala. Si alguna cosa ens mostra aquesta reacció dels enquestats i les enquestades, és una característica que ja coneixem: que les persones som diferents de l'autoritat. Si una persona en una posició d'autoritat ha formulat el qüestionari d'una certa manera, nosaltres l'acceptem tal com està, encara que ens sembli força ordinari. Al cap i a la fi, els qui no responen perquè estan en desacord amb la manera com s'ha plantejat la pregunta no tenen en compte el resultat final.

És possible, des de l'enfocament utilitarista, imaginar una resposta a la meua primera i a la meua segona crítiques: a la primera, adoptant una concepció afegida de mínim social; a la segona, admetent que la utilitat té dimensions plurals. John Stuart Mill va efectuar aquesta segona correcció proposant distincions qualitatives dins l'àmbit de la utilitat. En el seu important article titulat «Plural Utility», Sen segueix aquest camí assenyalat per Mill. I, d'altra banda, Mill, si més no, va començar a donar una resposta a la primera objecció, garantint una posició segura per als drets polítics, situats, així, fora de l'òrbita del càlcul utilitarista.

Hi ha una tercera objecció, tanmateix, que penetra més a fons en la crítica a l'estàndard basat en la utilitat i que ens obliga a renunciar-hi per complet. Aquesta objecció, popularitzada per Sen i Jon Elster, se centra en la mal-leabilitat social de les preferències i les satisfaccions. Les preferències no són innates ni perennes: responen a les condicions socials. Quan la societat ha posat certes coses fora de l'abast d'algunes persones, aquestes, normalment, aprenen a no voler tals coses; formen el que Elster i Sen anomenen *preferències adaptatives*. De vegades, l'adaptació es produeix, fins i tot, després que la persona volgués, inicialment, aquesta cosa. El títol mateix del llibre d'Elster, *Raïm amarg*, s'inspira en la fable de la guineu que diu que el raïm és verd des del moment en què s'adona que no pot abastar-lo. En ocasions, tanmateix, les persones aprenen, des del principi, a no voler aquests béns perquè estan situats fora dels límits assequibles pels individus del seu gènere, la seva raça o la seva classe. Les dones educades conforme a un model de la dona correcta, entesa com aquella que no treballa fora de casa o que no s'escolaritza més enllà de la infantesa, no solen desenvolupar el desig de fer coses així i, per tant, poden declarar-se satisfetes amb el seu estat, encara que se'ls hagin negat oportunitats de les quals haurien gaudit aprofitant-les per al seu benefici. Altres grups marginats també tendeixen a interioritzar la seva categoria de ciutadans o

ciutadanes de segona classe. En definir l'objectiu social en termes de la satisfacció de preferències reals actuals, els enfocaments utilitaristes solen reforçar l'*statu quo*, que pot ser, al seu torn, molt injust.

Aquests problemes queden, nítidament, ressaltats en la vida de la Vasanti, ja que ella no hauria declarat mai cap insatisfacció amb el seu analfabetisme o amb el seu aïllament de la participació política abans que la seva experiència conscienciadora amb el grup de la SEWA li mostrés la importància d'aquestes capacitats i l'animés a concebre's, a si mateixa, com una persona d'igual vàlua que les altres. Encara que mai no va arribar a adaptar-se a la violència domèstica, sí que es va ajustar a una vida que mancava d'algunes de les capacitats centrals de la llista... fins que la nova situació la va conduir a apreciar el valor d'aquestes.

Existeix, també, una quarta i última objecció no tan contundent: l'enfocament utilitarista que he descrit se centra en la satisfacció com a objectiu. Aquesta s'entén, habitualment, com un estat o una condició de la persona que és resultat d'una activitat, però que no constitueix, en si mateixa, una forma d'activitat i que, de fet, pot, fins i tot, aconseguir-se sense que existeixin actes relacionats. Per exemple, una persona pot sentir-se satisfeta per una feina ben feta encara que no hagi estat així i l'hagin induïda a creure que sí que l'ha fet bé. El filòsof Robert Nozick va explicar, gràficament, aquesta possibilitat imaginant-se una «màquina d'experiències» a la qual poguéssim connectar-nos per tenir la falsa il·lusió d'estar estimant, treballant o menjant, i que ens permetés tenir les experiències de satisfacció associades a tals activitats, encara que, en realitat, no estiguéssim fent res d'això en absolut. La majoria de les persones, aposta Nozick, no optarien per l'esmentada màquina d'experiències, sinó que preferirien tenir una vida d'eleccions i activitats pròpies, fins i tot sabent, per endavant, que moltes d'aquestes activitats els oferirien frustracions. I la majoria dels seus lectors i lectores coincideixen amb ell.

En definitiva, l'enfocament utilitarista infravalora la llibertat. Aquesta pot ser entesa com un mitjà per a l'obtenció de satisfacció i, en aquest aspecte, els utilitaristes i els teòrics de les capacitats podem coincidir, ja que també nosaltres subratllem la importància instrumental de la llibertat. Però la llibertat d'elegir i actuar és una finalitat a més d'un mitjà, i aquest és l'aspecte que l'actitud utilitarista convencional no pot captar.

La qüestió de la llibertat d'elecció i l'agència ocupen un lloc preponderant en el context de vides com la de la Vasanti. Les dones solen ser tractades com a persones dependents passives —criatures que cal cuidar (o no)—, més que no pas com a éssers humans independents, mereixedors de respecte per les seves decisions. Per dir-ho d'una altra manera, tendeixen a ser infantilitzades. Nosaltres pensem que, dins d'uns límits, la satisfacció és un objectiu apropiat en el cas de les nenes i els nens de poca edat, encara que també volem que tractin d'iniciar la seva activitat bastant aviat, per molt que aquesta els reporti alguna frustració. Però, sens dubte, cap estat passiu de satisfacció no és un objectiu apropiat per als éssers humans adults. Existeix una gran diferència entre una política pública orientada a cuidar-se de les persones i una altra que pretengui respectar i protegir la llibertat d'elecció. Fins i tot en l'àmbit de la nutrició, on, inicialment, es podria pensar que la satisfacció és l'únic que ens interessa, podem veure que una política

que es limiti a subministrar menjar a les persones en comptes de donar-los la possibilitat d'elegir en matèria d'alimentació serà insuficientment respectuosa amb la llibertat d'elles. Aquesta no deixa de ser, en el fons, una versió més de l'argument que la raó pràctica domina sobre tots els altres objectius perquè fa que la recerca de la consecució d'aquests estigui a l'altura del que dicta la dignitat humana.

Tercera secció. Enfocaments basats en els recursos (secció sencera)

Una alternativa popular a l'enfocament utilitarista és la constituïda per un grup d'enfocaments que insta a una assignació igualitària (o més adequada des del punt de vista distributiu) dels recursos bàsics, entenent que la riquesa i la renda són recursos multiusos d'aquesta classe. Amartya Sen critica, sovint, tals enfocaments i se centra, concretament, en la teoria dels «béns primaris» exposada per John Rawls en la seva *Teoria de la justícia*. De tota manera, i ja que, per a Rawls, els béns primaris són, només, un element més d'una teoria general summament complexa, potser és millor no evocar les seves tesis i considerar, en el seu lloc, una proposta més simple, com la que vindria a dir que un país és millor per als seus ciutadans i ciutadanes com més recursos té, sempre que els divideixi igualitàriament (o amb prou igualtat) entre tots els seus habitants. Anomenen aquesta proposta «enfocament basat en els recursos». Aquest enfocament vindria a ser una versió igualitarista de l'enfocament del PIB.

Aquest programa tindria la virtut de preocupar-se molt per la distribució. Ara bé, també toparia amb formidables objeccions. Per començar, la renda i la riquesa no són uns bons indicadors representatius d'allò que les persones són realment capaces de fer i de ser. Cada individu té necessitats diferents de recursos per assolir un nivell similar de funcionament, i també té facultats i aptituds diferents per convertir recursos en funcionaments. Algunes de les diferències rellevants són de caràcter físic: un nen necessita més proteïnes que un adult per a un funcionament físic saludable, i una dona embarassada o un mare alletant necessiten més nutrients que una que no estigui en estat. Cap política pública assenyada no donaria els mateixos recursos, relacionats amb la nutrició, a totes les persones, sinó que, per exemple, en dedicaria més a les necessitats proteíniques dels nens, ja que l'objectiu assenyat d'aquesta classe de polítiques no té en compte, només, el repartiment equitatiu de diners, sinó també el fet de facilitar, a les persones, la capacitat de funcionar. Els diners no són més que un instrument.

A més, algunes de les diferències rellevants són creades per desigualtats socials persistents i, en aquest punt, l'enfocament basat en els recursos —com els enfocaments prèviament considerats— demostra ser un aliat de l'*statu quo*. Per situar les dones i els homes en una posició similar respecte a les oportunitats educatives en una societat que devalua fortament l'educació femenina, haurem de gastar més en aquesta última que en la masculina. Si volem que les persones amb discapacitats físiques siguin capaces de desplaçar-se, en una societat, de la mateixa manera que les persones «normals», necessitem dedicar-los diners addicionals, adaptant els edificis mitjançant la construcció de rampes, o introduint plataformes elevadores en els autobusos, entre altres mesures. Aquests dos casos són similars: la raó per la qual es necessita una despesa extraordinària és que la societat en qüestió ha obrat de manera injusta en el passat,

construint un entorn social que ha marginat certes persones. Però aquesta despesa pot estar justificada, fins i tot, encara que no tingui una finalitat compensatòria, si bé, en aquest cas, l'argument justificador és un xic diferent: potser és més car educar un nen nascut amb síndrome de Down que altres nens i nenes, però una societat compromesa a educar tots els seus ciutadans i ciutadanes no hauria de defugir aquest desemborsament. L'important, per a les finalitats que aquí persegüim, és que, ni en un cas ni en l'altre, no se'ns parla prou de l'enfocament basat en els recursos sobre com els està anant, realment, a les persones. Podria, fins i tot, atorgar puntuacions elevades a una nació que ignorés les protestes de grups marginats o subordinats.

La renda i la riquesa no són indicadors representatius adequats de la capacitat per funcionar en moltes àrees. Són, segurament, mesures especialment mal aproximades del respecte social, la inclusió i la no-humiliació. Les societats contenen, habitualment, grups que són, raonablement, rics, però que es troben exclosos socialment: era el cas dels jueus en l'Europa dels segles xviii i xix, o el dels gais i les lesbianes en el Estats Units d'Amèrica del segle xx. Encara que igualéssim la riquesa i la renda per complet, per a tots els individus, no ens deslliuràrem de l'estigma ni de la discriminació.

Hi ha, d'altra banda, alguns béns que poden estar totalment, o pràcticament, absents en una societat en la qual la riquesa i la renda siguin raonablement altes i hi estiguin distribuïdes de forma bastant igualitària. Una societat així podria continuar mancant, igualment, de llibertat religiosa, o de llibertat d'expressió i associació. O els seus membres podrien gaudir d'aquestes llibertats, però no de l'accés a un medi ambient, raonablement, poc contaminat. El PIB *per capita*, fins i tot en el cas que estigui distribuït de forma igualitària, no és un bon indicador de l'existència d'aquests altres importants béns. Si creiem que totes aquestes coses tenen importància, ens interessarà que les polítiques públiques se centrin en cada una d'elles, en comptes de suggerir que totes quedin satisfetes, si ens centrem, exclusivament, en la renda i la riquesa.

Quarta secció. Les capacitats i la qüestió del mesurament (secció sencera)

De totes aquestes objeccions, va néixer la idea que les preguntes que, en realitat, ens hem de fer són les següents: Les persones, què són, realment, capaces de fer i de ser? I quines són les oportunitats reals que la societat els ha donat per actuar i per elegir? L'enfocament en qualsevol de les seves formes —tant la de la teoria comparativa de la qualitat de vida feta servir per Sen i pels economistes del desenvolupament influïts per ell, com la de la teoria de la justícia mínimament exigible que jo he desenvolupat— recalca l'heterogeneïtat i la incommensurabilitat de totes les oportunitats o capacitats importants, la importància de la distribució, i l'escassa fiabilitat de les preferències com indicadors dels objectius que, realment, val la pena de perseguir.

Els que hagin llegit els «informes de desenvolupament humà» del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament s'hauran adonat que encara es classifiquen les nacions conforme a una mesura única: l'índex de desenvolupament humà (IDH). L'IDH és el resultat d'una agregació ponderada de dades sobre

l'esperança de vida, l'acompliment educatiu i el PIB *per capita*. (Les ponderacions s'expliquen en un apèndix tècnic que s'inclou en cada un dels informes.) Podríem al·legar, doncs, que l'IDH comet el mateix excés de simplificació que el que estan acusats els altres enfocaments. Però aquesta objecció malinterpretaria el paper de l'IDH. L'IDH és estratègic. Es va inserir al primer informe en la darrereria del procés de formulació (i contra les objeccions d'alguns puristes) perquè Mahbub ul Haq, pragmàtic consumat, creia que els països acostumats a les classificacions úniques no acceptarien cap altra cosa i, per tant, els informes no tindrien repercussió, llevat que produïssin una classificació d'aquest tipus. El que de veritat importava, doncs, era confeccionar un indicador únic diferent, que donés un pes important en les ponderacions a factors (com la longevitat o l'educació) sobre els quals, normalment, no es posava cap èmfasi en les classificacions de nacions pel seu nivell de desenvolupament. Una vegada aquest indicador, únic i diferent, ressaltador de la importància de la salut i l'educació, hagués captat l'atenció general, era de suposar que la gent provaria de burxar per sota de la primera taula de resultats i llegiria les dades desagregades exposades en la resta de l'informe. En aquestes xifres desagregades és on hi ha la substància real, però un indicador únic (més indicatiu que definitiu) pot dirigir la nostra atenció cap a certs aspectes destacats de les dades.

Al llarg dels anys, els informes han anat mantenint tant l'IDH com les dades desagregades, però han afegit, també, altres agregacions suggeridores. L'IDG (l'índex de desenvolupament humà relatiu al gènere) corregeix l'IDH incloent els desequilibris entre gèneres, i alguns països que s'enorgullien de la seva posició elevada en la taula de l'IDH (com, per exemple, el Japó) es van sorprendre de veure's molt per sota en la llista de l'IDG. La MEG (la mesura d'apoderament de gènere) mesura no els avenços de les dones en terrenys com la longevitat o l'educació, sinó el seu accés a càrrecs directius i polítics. També aquest indicador ha resultat ser molt esclaridor, ja que, en diversos casos, s'observa una notòria discrepància entre l'IDG i la MEG: la MEG, fins i tot, essent un indicador agregat, indueix el lector a valorar la importància que el poder directiu i polític té per separat com a element de la igualtat de les dones. Així mateix, s'han anat afegint altres suggeridores mesures agregades. A més, cada informe gira entorn d'un tema destacat (la tecnologia, els drets humans o altres qüestions) i recull altres articles i estudis atapeïts de dades. Ningú que utilitzi aquests informes, doncs, no pot tenir la impressió que l'únic que importa és un indicador d'un sol nombre. Aquests nombres únics van dirigint la nostra atenció cap a les diverses capacitats centrals pertinents.

És natural preguntar-se si les capacitats poden mesurar-se i de quina manera. Tendim a sucumbir al que podríem anomenar «la fal·làcia del mesurament», o el que és el mateix, al convenciment que, quan una determinada cosa (posem per cas el PIB) és fàcil de mesurar, aquesta ha de ser la més pertinent o la més central. No cal dir que això no té per què ser així. Però qui proposi un nou criteri de valor de l'acció pública necessitarà mostrar, de tota manera, que, en principi almenys, podem trobar maneres de mesurar aquest valor. Les capacitats són plurals, però això no significa que no les puguem mesurar cada una per separat. La dificultat rau en el fet que la noció de capacitat combina, de manera complexa, la preparació interna amb l'oportunitat externa, per la qual cosa és molt probable que el seu mesurament no resulti senzill.

Aquesta qüestió ocupa, com és lògic, moltes de les persones que treballen en aquest enfocament i, de resultes d'això, s'està desenvolupant una àmplia bibliografia especialitzada en el mesurament de capacitats. És possible que, de vegades, hàgim d'inferir la capacitat a partir de les pautes de funcionament. Suposem, per exemple, que observem que la participació electoral és menor entre la població afroamericana. No podem inferir una absència de capacitat a partir d'aquesta absència de funcionament, ja que les persones podrien haver optat, simplement, per no votar. Però, quan un patró de participació baixa està correlacionat, a més, amb una situació de subordinació i estigma socials, podem sospitar, amb més fonament, que hi ha presents certs impediments subtils que interfereixen en la capacitat política. Podríem estar parlant d'obstacles en el registre del cens de votants, dificultats en l'accés als col·legis electorals o denigració d'aquests electors en les esmentades escoles; també podria tractar-se de desigualtats educatives, sensació persistent d'impotència i altres deficiències de capacitat menys tangibles. Però la complexitat de la qüestió no significa que no sigui real i susceptible d'estudi: per això la resposta correcta a tal complexitat és la d'esforçar-se més per detectar i mesurar els factors pertinents. De la mateixa manera, si volguéssim saber si les persones tenen accés al joc i a l'esbargiment, començaríem per observar el més evident: les hores que dediquen al treball i les reservades al lleure. Però això ens portaria, de seguida, a analitzar temes més complexos, com ara la ubicació, l'estat de manteniment i la seguretat dels parcs i d'altres instal·lacions d'esbarjo.

És habitual pensar que el mesurament suposa l'aplicació d'algun tipus d'escala numèrica. En la vida real, tanmateix, cal estar familiaritzats amb altres formes de mesurament de caràcter més qualitatiu. Quan el Tribunal Suprem dels Estats Units d'Amèrica es pregunta si una determinada llei vulnera la garantia de la llibertat d'expressió continguda en la Primera Esmena de la Constitució, els magistrats no utilitzen una escala numèrica conforme a la qual ordenen diferents règims d'expressió, sinó que consulten el text constitucional, els precedents del mateix tribunal, i altres materials històrics i socials pertinents. De tota manera, sembla correcte afirmar que el tribunal acaba decidint si una determinada política situa alguns ciutadans i ciutadanes per sota d'un llindar acceptable al qual es refereix la llibertat d'expressió. El que aquí suggereixo és que algunes capacitats han de ser mesurades d'aquesta manera i no conforme a cap escala quantitativa. Si haguéssim cregut que una escala numèrica hauria resultat útil en casos relatius a la llibertat d'expressió, o a la religió, probablement ja n'hauríem utilitzat alguna. Tanmateix, la forma discursiva d'anàlisi que s'ha desenvolupat en el lloc corresponent sembla apropiada, si més no, per a certes qüestions relacionades amb el nivell llindar d'un dret fonamental.

Cinquena secció. Enfocaments basats en els drets humans (1r, 2n i 6è paràgrafs)

L'enfocament de les capacitats està estretament unit al moviment internacional de defensa dels drets humans. En el fons, la meua pròpia versió està caracteritzada com una espècie d'enfocament basat en els drets humans. Sen també posa en relleu l'estret vincle existent entre les capacitats i els drets humans. L'enfocament de les capacitats i el dels drets humans coincideixen entorn de la idea segons la qual totes les persones tenen dret a certs béns centrals en virtut de la seva humanitat mateixa, i que un dels deures

fonamentals de la societat és el de respectar tals drets i donar-hi suport. (El meu enfocament afirma que els animals no humans també tenen drets; en aquest sentit, almenys, és més ampli que l'enfocament dels drets humans.) Hi ha també una relació estreta quant al contingut. Les capacitats de la meua llista coincideixen, substancialment, amb els drets humans reconeguts en la Declaració Universal i en altres instruments semblants. Cobreixen, efectivament, el mateix terreny que els anomenats drets de primera generació (els drets polítics i els civils) i de segona generació (els econòmics i els socials). I exerceixen un paper similar, ja que proporcionen una base tant per a les comparacions transculturals com per a les garanties constitucionals. I si el paradigma dels drets humans ha estat criticat per no fer prou atenció a qüestions relacionades amb el gènere, la raça i altres qüestions per l'estil, l'enfocament de les capacitats (els millors enfocaments basats en els drets humans, per cert) prova de remeiar tals defectes.

En certs i importants sentits, l'enfocament de les capacitats complementa els enfocaments convencionals dels drets humans, entre altres coses, pel seu caràcter explícit i per la seva claredat filosòfiques a propòsit de les nocions bàsiques rellevants i per l'atractiu de les seves formulacions específiques. Per exemple, per tal que algú tingui drets, l'enfocament només exigeix que hagi nascut humà o humana i que compti amb un mínim nivell d'agència; no estipula requisits com la racionalitat ni altres propietats específiques. D'aquesta manera, permet que es reconegui la igualtat dels drets humans de les persones amb discapacitats cognitives. A més, articula i expressa, amb més claredat que la majoria dels enfocaments convencionals sobre els drets humans, la relació entre aquests últims i la dignitat humana (ja que les capacitats centrals es defineixen, en part, en termes de dignitat). Articula, amb similar claredat, la relació entre els drets humans i els d'altres espècies (tots els éssers sensibles tenen drets basats en la justícia, i els «conflictes tràgics» han de resoldre's com es resoldrien dins d'una mateixa espècie; és a dir, aspirant a aconseguir un món en el qual no hi hagi aquests conflictes). Finalment, explicita la relació entre els drets i els deures humans. L'enfocament dels drets humans no és una teoria plenament integrada; l'enfocament de les capacitats, tanmateix, prova de ser, precisament, una d'aquestes.

L'enfocament de les capacitats complementa, en aquests sentits esmentats, el model convencional dels drets humans. Però també aporta crítiques de, com a mínim, algunes versions familiars d'aquest model. Una idea prominent en matèria de drets, molt comuna en la tradició política i judicial dels Estats Units d'Amèrica, és la que els entén com barreres davant la interferència de l'acció estatal: n'hi ha prou que l'Estat no s'immisceixi en els assumptes dels seus ciutadans i ciutadanes per tal que es considerin garantits els drets d'aquests i aquestes. L'enfocament de les capacitats, per la seva part, insisteix en el fet que tots els drets comporten una acció positiva per part del govern: aquest ha de donar suport, activament, a les capacitats de les persones i no tan sols abstenir-se de posar-los obstacles. En absència de cap acció, els drets no són més que paraules en un paper. La Vasanti no rebia pallisses del govern de Gujarat, sinó del seu marit, però un govern que no promulgui i vigili, activament, el compliment d'una legislació contra la violència domèstica, o que no faciliti, a les dones, l'educació i les habilitats que aquestes necessiten per obtenir un salari que els permeti de guanyar-se la vida en cas que abandonin un matrimoni en el qual són objecte d'abusos, és responsable de la indignitat que pateixen aquestes dones. Els drets fonamentals no

són més que paraules, fins que l'acció de l'Estat els converteix en reals. La sola idea de «llibertat negativa», que tan sovint s'esmenta a propòsit d'aquestes qüestions, és, senzillament, incoherent: totes les llibertats són positives, ja que expressen la llibertat de fer, o de ser, alguna cosa, i totes exigeixen la inhibició de la interferència d'altres. Aquest és un argument en el qual hem de posar èmfasi, molt especialment pel que fa als Estats Units d'Amèrica, on hi ha força gent que creu que el govern, com més inactiu es manté, més bé fa la seva feina.

Capítol 4. Drets fonamentals

Quarta secció. Posicions basades en el contracte social (3r, 4t, 5è i 6è paràgrafs)

La teoria clàssica del contracte social parteix de l'observació que totes les estructures socials existents han estat dictades per jerarquies artificials de riquesa, classe i prestigi. Si desposseïssim els éssers humans de tots aquests avantatges artificials, es pregunta la teoria, quin tipus de societat elegirien? Aquesta espècie d'experiment imaginari té un enorme valor, i la famosa «posició original» de Rawls és una versió d'aquest: en una situació hipotètica d'ignorància de la classe, la riquesa, la raça i el sexe que tindran, es demana, a uns individus racionals, que seleccionin uns principis de justícia per a la societat en la qual viuran. Tanmateix, en el procés mateix de construcció d'aquest experiment mental (que se suposa que ens ha de mostrar que les institucions haurien de respectar el fet que tots compartim la mateixa condició humana, malgrat els avantatges artificials que ens divideixen), totes les teories contractualistes (incloent-hi la de Rawls) assumeixen una igualtat aproximada de poder físic i mental entre tots els participants. I és, precisament, el coneixement d'aquesta igualtat aproximada (fins al més feble d'aquests individus pot matar furtivament el més fort) el que convenç els implicats i les implicades del fet que no seran capaços de dominar els altres amb certesa, i que, per tant, els convé, a tots i a totes, cedir alguns dels seus actius naturals i consentir que se'ls imposin certes restriccions polítiques i legals. La teoria afirma que el contracte se subscriu per avantatge recíproc dels participants: és aquest avantatge (i no l'altruisme ni l'amor pels altres) el que els reuneix en societat. (Òbviament, les teories d'aquesta classe no afirmen que les persones reals manquen de beneficència: la teoria es limita a traçar una representació hipotètica; no està elaborant una història ni una antropologia. El que sí que diuen aquestes teories és que no tenim per què suposar la presència d'un estès instint caritatiu entre les persones per mostrar com es posa en marxa el contracte.)

Aquestes teories ens proporcionen una bona manera d'entendre la cooperació i la justícia socials. Si estem d'acord que la justícia ens exigeix que tractem, imparcialment, les persones, sense afavorir un individu o un grup per damunt de cap altre per raó de la seva riquesa, la seva classe o qualssevol altres avantatges artificials (com la raça o el gènere), llavors aquestes teories no ens serveixen de gran ajut per saber quin aspecte tindria una societat erigida sobre un ideal d'imparcialitat. La teoria de la justícia de Rawls és una de les grans fites de la filosofia política occidental contemporània. Resol, certament molt bé, el conjunt de problemes que es proposa, inicialment, de resoldre. El fet de demostrar que una perspectiva rival la supera, a l'hora d'abordar tota aquesta llista de problemes, seria una tasca d'una dificultat colossal que l'enfocament de les capacitats no s'ha proposat afrontar encara.

Però els supòsits de la igualtat aproximada i de l'avantatge recíproc o mutu impedeixen que l'enfocament abordi bé aquells casos en els quals es produeix una acusada asimetria de poder entre els individus potencialment subscriptors del contracte, la qual no pot ser corregida, fàcilment, variant la renda i la riquesa sense més ni més. Aquesta és, precisament, la raó per la qual les persones amb discapacitats físiques i cognitives greus queden, explícitament, omeses de la «posició original» i no apareixen incloses dins la

definició de les capacitats dels ciutadans i les ciutadanes d'una «societat ben ordenada». Les capacitats de les esmentades persones són necessitats que, segons el mateix Rawls, caldrà abordar en el seu moment, però que no són preses en consideració quan la societat selecciona els seus principis i estructures més fonamentals. En la pràctica, això significa que s'han de sotmetre a la dominació d'altres persones (per molt benèvols que aquestes siguin). Aquest problema es veu exacerbat, a més, pel fet que la concepció kantiana que Rawls té de la persona està basada en la racionalitat (tant en la racionalitat prudencial com en la moral), de manera que els éssers humans afectats de discapacitats cognitives serioses, senzillament, no compten com a persones pròpiament dites segons aquest enfocament. Rawls afirma, explícitament, que els éssers humans que siguin incapaços de subscriure acords o contractes no són creditors de justícia política. Així, doncs, Rawls posa en dubte l'aplicabilitat de la qüestió de la justícia en general en el cas de moltíssimes persones amb discapacitats.

Respecte als animals no humans, Rawls no creu que la nostra relació amb aquests impliqui abordar temes relacionats amb la justícia presumiblement per raons similars a les anteriors; és a dir, per l'absència, en ells, de capacitat racional. Per això entén que tenim deures ètics envers els animals, però no deures polítics. Sostinc que la presència, en un ens, de qualsevol tipus de capacitat d'acció (*agència*) o de conació, acompanyades de la seva condició d'ésser sensible, fa que siguin pertinents les qüestions relacionades amb la justícia i que resulti apropiat considerar, l'ésser en qüestió, objecte d'una teoria política de la justícia, sigui, o no, capaç d'entendre o de valorar l'esmentada teoria. Aquesta diferència en la concepció bàsica d'on (i per a qui) resulta apropiada la justícia em porta a la conclusió (immediata per a mi) que gairebé tots els animals (a excepció, potser, d'aquells dotats d'una sensibilitat molt reduïda i de nul·la mobilitat, com podria ser el cas de les esponges) són subjectes de justícia i posseïdors d'una dignitat (vinculada a la forma d'agència característica de la seva espècie) que és mereixedora del respecte i del suport de les lleis i les institucions. L'enfocament de les capacitats necessita ser modificat per abordar les obligacions envers els animals no humans, però aquesta modificació és senzilla i immediata, i no obliga a desfer-se de cap element essencial de la teoria.

Sisena secció. Conseqüencialisme i deontologia (1r, 3r, 4t i 5è paràgrafs)

En ètica i en política, els enfocaments filosòfics solen dividir-se (de vegades, de manera manifestament simplista) en dos grups. Els conseqüencialistes són aquells que valoren la bondat d'una opció preguntant-se si (i en quina mesura) maximitza les millors conseqüències, definides conforme a una certa teoria de quines conseqüències són bones i quines no. Dit d'una altra manera: parteixen d'una concepció del bé i defineixen el que és correcte i el que és incorrecte d'una elecció en funció de l'esmentada concepció. Es diferencien de les perspectives deontològiques, que són aquelles que parteixen d'una concepció del deure o l'acció correcta i permeten la recerca del bé només dins dels confins del que és correcte. Kant, per exemple, permet que l'agent moral busqui la felicitat, però només si ho fa estrictament dins dels límits d'una moral construïda sobre el respecte i la imparcialitat.

L'enfocament de les capacitats està estretament vinculat a la deontologia. Un dels seus antecedents històrics més importants és Kant, ja que afirma que la persecució de l'objectiu del benestar social no s'hauria de fer mai de manera que vulnerés els drets fonamentals de les persones. De fet, coincideix, amb els kantians, a afirmar que l'utilitarisme no atribueix la importància correcta a cada persona ni la idea de respecte per les persones. El principi segons el qual cada persona és una finalitat en si mateixa, al qual he atribuït una rellevància central en aquest enfocament, des de *Dones i desenvolupament humà*, en endavant, és una versió d'aquest deure de respecte a la humanitat com a finalitat en si mateixa (i de l'obligació consubstancial de no tractar-la com un simple mitjà) propugnat per Kant en el seu moment.

L'enfocament de les capacitats també se situa molt pròxim a la deontologia en la seva adopció del liberalisme polític. El conseqüencialisme sol presentar-se, normalment, com una doctrina comprensiva: l'elecció correcta (no importa el lloc ni el tema) és aquella que maximitza les conseqüències bones tal com les defineix la teoria. Els conseqüencialistes no distingeixen, normalment, entre un àmbit polític de la vida i la resta dels àmbits, ni circumscriuen les seves recomanacions al terreny polític. Asseguren que el seu mètode d'elecció és el correcte en tots els contextos. Amb això aconsegueixen plantejar, als ciutadans i a les ciutadanes, exigències que són desraonades des del punt de vista del liberalisme polític. Molts ciutadans i ciutadanes religiosos podrien estar, perfectament conformes, amb el fet de donar el seu suport a una societat basada en les deu capacitats i, alhora, negar-se a acceptar que l'elecció correcta sigui, sempre, aquella que maximitza les conseqüències bones: la seva religió ofereix, potser, una concepció diferent de l'elecció correcta. Per això, si el conseqüencialisme es presenta (com, normalment, és el cas) com una concepció comprensiva tant de les accions correctes com de les bones, no podria servir de base per als principis polítics de cap mena de liberalisme polític, ja sigui del propugnat per l'enfocament de les capacitats o de qualsevol altre.

Hi ha un altre sentit, tanmateix, en què l'enfocament de les capacitats pot ser entès com un parent del conseqüencialisme, entès, no directament, com una forma de conseqüencialisme polític i benestarista. I és que l'enfocament proclama que la manera correcta de jutjar si una situació política és adequada des del punt de vista de la justícia, consisteix a observar *resultats*: ¿Se satisfan i s'asseguren els drets fonamentals dels ciutadans i les ciutadanes? Aleshores, doncs, podria considerar-se com un *enfocament orientat a resultats*, a diferència dels *enfocaments procedimentalistes* pels quals solen decantar-se els deontologistes. John Rawls ofereix el següent, i molt esclaridor, exemple. Suposem que estem repartint un pastís entre diverses persones i volem dividir-lo a trossos equitatius. Una manera d'entendre aquesta equitat és fixar-nos en el resultat de la divisió: el procés equitatiu o imparcial seria, doncs, aquell segons el qual s'ha repartit, a parts iguals, el pastís. Però una altra manera de concebre l'equitat és centrant-nos en el procediment: la divisió equitativa o imparcial podria ser aquella en què cada una tingués un ganivet per tallar-se'n un tros i servir-se'l. Rawls troba similituds entre la seva pròpia teoria i aquest segon tipus de divisió i repartiment. L'enfocament de les capacitats, per la seva part, és un exemple del primer. Quan analitzem una societat i ens preguntem si és, mínimament, justa, ens fixem en si ha aconseguit i ha assegurat les capacitats de cada un. Evidentment, hi ha capacitats que comporten una idea de procediment

imparcial (en el dret penal, per exemple, el dret a un judici just; en altres àmbits, drets a un procés reglat en diverses esferes). Però aquestes s'integren dins del resultat bo, el compliment del qual serveix, de mesura d'avaluació, del (bon o dolent) funcionament de la societat.

Capítol 8. Capacitats i problemes contemporanis

Quarta secció. L'educació (secció sencera)

La importància de l'educació ha estat, des del seu començament, un element central de l'enfocament de les capacitats. L'educació (a les escoles, a la família o en els programes de desenvolupament tant per a infants com per a adults gestionats per organitzacions no governamentals) forma les aptituds ja existents en les persones i les transforma en *capacitats internes* desenvolupades de moltes classes. Aquesta formació és valuosa en si mateixa, però també és una font de satisfacció per a tota la vida. Exerceix, així mateix, una funció capital per al desenvolupament i l'exercitació de moltes altres capacitats humanes: és, doncs, un «funcionament fèril» de summa importància per abordar els problemes del desavantatge i la desigualtat. Les persones que han rebut una educació (encara que només sigui bàsica) disposen d'unes opcions molt millors de trobar feina, de participació política i d'interacció productiva amb altres persones en la societat, tant a nivell local com nacional i, fins i tot, global. Per exemple, les dones que saben llegir i escriure són capaces de comunicar-se, en el terreny polític, amb altres dones que s'enfronten a problemes similars als seus; deixen, així, d'estar aïllades. I aquests avantatges condueixen a d'altres: com que l'educació és una font d'opcions laborals i de poder polític, millora la posició negociadora d'una dona a la llar, la qual cosa li permet, per exemple, plantar cara a les amenaces i a la violència, o bé anar-se'n si no aconsegueix que es produeixin els canvis necessaris. Com que l'educació modifica la dinàmica de poder a la llar, també obre oportunitats per a una distribució més equitativa de les tasques domèstiques i, això, fa possible que les dones tinguin temps per al lleure. Altres intervencions que potencien les capacitats de les dones (com, per exemple, l'accés al crèdit i la protecció dels seus drets de propietat) són similarmet fèrils, però l'educació sembla tenir un lloc especialment destacat en les iniciatives que moltes nacions han emprès per promoure la igualtat humana al llarg dels dos últims segles.

L'Índia ha atorgat, a l'educació, la categoria d'un dret fonamental de l'individu. A *Mohini Jain*, una sentència judicial clau que va desembocar en la introducció de l'esmena constitucional que garanteix l'esmentat dret, s'argumenta el següent: «La dignitat de l'ésser humà és inviolable. [...] És, abans que res, l'educació la que dona lloc a la dignitat humana ». Tal dret es considera bàsic per al «gaudi digne de la vida» i (citant la Declaració Universal dels Drets Humans) té per objecte «el ple desenvolupament de la personalitat humana». En l'altra sentència clau en aquest sentit, *Unnikrishnan*, s'afirma que «el dret a l'educació emana, directament, del dret a la vida i està relacionat amb la dignitat de l'individu».

Els Estats Units no han concedit mai, a l'educació, la categoria de dret fonamental a nivell nacional, encara que les constitucions d'alguns estats de la Unió sí que ho hagin fet. De totes maneres, l'educació té una posició privilegiada en el dret constitucional federal del país. Una sentència judicial clau, *Plyler contra Doe* (sobre una llei que negava l'accés a l'educació als fills i a les filles d'immigrants il·legals), va ratificar la importància de l'educació en uns termes que feien referència directa a les capacitats humanes. En

l'esmentat text, les al·lusions a l'educació comencen amb una afirmació fonamental de la igualtat de les persones: «La clàusula sobre la igualtat de protecció legal [inclosa en la Catorzena Esmena] va ser introduïda amb la intenció, ni més ni menys, d'abolir tota legislació injusta basada en la divisió per castes o per classes ». L'educació, segons l'opinió majoritària del tribunal en aquell veredict, té un «paper fonamental a l'hora de mantenir el teixit de la nostra societat i de sustentar el nostre patrimoni polític i cultural». La privació d'educació «cobra un preu, inestimablement abusiu, en forma de minva del benestar social, econòmic, intel·lectual i psicològic de l'individu, i representa un obstacle de cara a l'èxit individual». Aquests arguments es desenvolupen més a fons en paràgrafs posteriors. Es diu, per exemple, que l'educació «és necessària per preparar els ciutadans de cara a la seva participació efectiva i intel·ligent en el nostre sistema polític obert, quelcom vital per preservar la llibertat i la independència». També és crucial per a les oportunitats i el desenvolupament personal: «L'analfabetisme és una discapacitat duradora. La impossibilitat de llegir i escriure perjudicarà l'individu privat d'educació durant tots i cada un dels dies de la seva vida. L'incalculable peatge que aquesta privació causa en l'individu, pel que fa al benestar social, econòmic, intel·lectual i psicològic, i l'obstacle que representa per a l'èxit individual, fan summament difícil reconciliar el cost (o el principi mateix) de la negació d'una educació bàsica per raó d'estatus, amb el marc d'igualtat revestit en la clàusula sobre la igual protecció legal per a tots els individu». En realitat, doncs, l'opinió majoritària del tribunal concep la igualtat del dret als beneficis de l'educació per a totes les persones com una cosa inherent a la igualtat de dignitat d'aquestes, atès el paper capital de l'educació en la procuració del desenvolupament i les oportunitats humanes.

Així, doncs, tant a l'Índia com als Estats Units (com en moltes altres nacions), l'educació ha estat reconeguda com un element particularment central per a la dignitat, la igualtat i l'oportunitat humanes. Si aquests vincles són plausibles (com així sembla), llavors l'educació mereix que se li reservi una funció clau en l'enfocament de les capacitats.

Els indicadors integrats en l'índex de desenvolupament humà no permeten que l'esmentat índex ponderi l'educació a la par amb factors tan importants com la longevitat, la qual cosa anima tots els països a considerar l'èxit educatiu com un dels elements més crucials dels seus respectius èxits nacionals. El profund compromís de Sen amb l'avenç educatiu queda patent en el fet mateix que dediqués els diners del seu premi Nobel íntegrament a la creació d'un fons (la Fundació Pratichi, anomenada així en honor de la casa de la seva mare a Santiniketan, ciutat on Tagore va fundar, en el seu dia, la seva famosa escola) per estudiar i potenciar l'educació a Bengala Occidental, el seu estat d'origen. La Fundació Pratichi és una organització dedicada a la investigació, no un organisme de decisió i aplicació de polítiques, però els seus càustics informes sobre les deficiències educatives en aquell estat han servit per evidenciar les errades i els fracassos —de volada nacional i internacional— del govern local. En concret, la seva insistència en la denúncia de pràctiques tan corruptes com les de l'absentisme dels docents i les «classes particulars privades» (tutories que molts professors i professores imparteixen en horari extraescolar a estudiants adinerats a canvi del cobrament d'uns honoraris) ha servit per suscitar un cert moviment popular favorable

a la reforma: el poderós i, anteriorment inactiu, sindicat de docents s'ha posicionat ja, públicament, en contra de tals pràctiques.

De manera comprensible i no sense certa raó, les intervencions en aquest terreny s'han centrat, sobretot, en l'alfabetització lectoescriptora i en la numèrica bàsica, i és segurament correcte, pensar que, quan una persona no té aquestes habilitats, se li tanquen moltes oportunitats. De totes maneres, és important no circumscriure l'anàlisi de l'educació i de les capacitats en general a tals habilitats. Es necessiten moltes més coses perquè una educació contribueixi, de veritat, al desenvolupament humà. En l'actualitat, la majoria de les nacions modernes, preocupades com estan per l'increment de la renda nacional i per conquerir o conservar una quota del mercat global, s'han anat centrant, cada vegada més, en un conjunt restringit d'habilitats comercialitzadores en el mercat laboral i considerades com a generadores potencials de beneficis econòmics a curt termini. Però hi ha altres habilitats, relacionades amb les humanitats i les arts (com, per exemple, el pensament crític, l'habilitat d'imaginar i d'entendre la situació d'una altra persona posant-se en el seu lloc, o la comprensió d'unes nocions elementals sobre la història i l'actual ordre econòmic global), que són essencials, sense excepció, per al foment d'una ciutadania democràtica responsable i per a una variada sèrie d'altres capacitats que les persones podrien estar interessades a exercir en altres moments de les seves vides. Els qui utilitzin l'enfocament de les capacitats han de prestar una gran atenció a qüestions tant de pedagogia com de contingut i, preguntar-se si (i com) la substància dels estudis i la naturalesa de les interaccions a l'aula (per exemple, el paper assignat al pensament crític i a la imaginació en l'estudi diari de materials de múltiples tipus) compleixen els objectius inherents a l'enfocament, sobretot, en les qüestions relacionades amb la ciutadania. (Òbviament, l'educació per a la ciutadania no és únicament per a persones que ja siguin ciutadanes i ciutadans de la nació en què resideixen: els fills i filles d'immigrants legals i il·legals tenen dret a una educació que prepari, per a ells i elles, les mateixes capacitats com a adults que les que es preparen per als qui ja tenen la nacionalitat.)

L'àmbit de l'educació és aquell en el qual és legítim que es relaxi l'habitual deferència a la llibertat d'elecció: aquí, els governs faran bé d'exigir un funcionament concret als nens i les nenes, sense conformar-se, simplement, amb una capacitat. Per què és diferent aquest terreny de la major part d'altres àmbits? En realitat, ho és només en el que fa referència als nens i les nenes, les capacitats de lliure elecció dels quals són, encara, immadures i són susceptibles de sucumbir a les pressions parentals perquè es posin a treballar i abandonin els seus estudis (no en va, són persones econòmicament dependents dels seus pares i tenen molt poques opcions de sortida d'aquesta situació). L'educació és un factor tan capital a l'hora d'obrir les portes d'una àmplia diversitat de capacitats adultes que convertir-la en obligatòria durant la infantesa és una mesura justificada per l'espectacular expansió de capacitats que propicia en moments posteriors de la vida. Pel que fa als nens i les nenes, doncs, el compromís de l'Estat amb les capacitats futures dels seus ciutadans i ciutadanes, unit al seu destacat interès a tenir una ciutadania informada i capaç, justifica un enfocament governamental agressiu que converteixi l'Educació Primària i Secundària en obligatòria (almenys, fins als 16 anys d'edat), i que propiciï amplis suports i estímuls a l'Educació Superior. (Els nens i les nenes reben, també, un tracte asimètric en àmbits com ara la salut i la integritat física: hauríem de ser,

en aquests casos, i no tant en les persones adultes, menys tolerants amb la inhibició de l'acció pública davant l'elecció individual o parental). Tanmateix, en el cas de l'educació de persones adultes que volen ampliar la seva formació, la persuasió és l'enfocament correcte.

Perquè una educació sigui bona, ha de ser sensible al context, a la història i a les circumstàncies culturals i econòmiques. Una gran part del treball ben fet en aquest terreny —com, per exemple, el que duu a terme la Fundació Pratichi— ha de mantenir, doncs, una elevada atenció presals detalls i l'èmfasi en els temes locals. De tota manera, la finalitat de crear joves persones adultes que siguin lliures per afrontar la vida com vulguin dins d'una àmplia varietat de vies i formes ha estat objecte d'estudi, en tot el món, durant centenars d'anys, i no han estat pocs els destacats teòrics de l'educació de molts països diferents que han mantingut consultes mútues sobre això en diversos moments (com Rabindranath Tagore a l'Índia, Maria Montessori a Itàlia i Leonard Elmhirst a la Gran Bretanya, per exemple). Per tant, no és desraonat pensar que un diàleg transcultural, tant en aquest capítol en particular com en l'enfocament de les capacitats en general, acabi produint uns principis generals que puguin ser, després, implementats de forma flexible en cada nació i en cada regió.